

Komentar in karta: 2/51

SLA V108.01 'brisača'

Vera Smole

1. Gradivo

Za pomen 'kos blaga določene oblike za brisanje telesa', knj. *brisača* (*á*), sta najpogostejša in prostorsko najbolj razširjena starejša germanizma *antlja* in *antvelja* (tudi *antelja*, *antulja*, *antlja*), pridruži se jima tudi zelo razširjen mlajši germanizem (*h*)*antuh* z redkejšimi prevzetimi različicami (*h*)*antah*, (*h*)*anteh* in *ant(a)ha*. Pogoste so tudi tvorjenke s korenem (-)*bris-*, med njimi najbolj *brisalka* in *brisača*, manj *brislja*, *obrisač* in *brisanica*, redkejše *obrisalka*, *brisa*, *brisač*, *brisanica*, *obrisnica* ... in več enkratnic. Za tvorjenke s tem korenem je opazno, da so v zgodovini svoj areal izgubljale na račun izposojenk, v novejšem času pa ga pridobivajo s širjenjem, najprej kot dvojničnega, knjižnega leksema *brisača*. Ta ima svoj prvotni in zato čisti areal (brez dvojničnih leksemov tujega izvora) le na dveh obrobni območjih slovenskega govornega prostora (v prekmurskem narečju in južnih notranjskih govorih). Po pogostnosti sledijo romanizmi, med njimi je najpogostejša italijanska izposojenka *šugaman*, za njo pa furlanski *šujeman* in *tavaja*. Na stiku s hrvaškimi narečji se v dveh ločenih arealih pojavljajo tvorjenke s slovanskim korenem (-)*tir-*, tj. *otirač* in redki (*o*)*tirača*, ter razpršeno in redko tudi *ročnik*. Neznane izvora in redek, a s čistim arealom, je leksem *bula*. Med enkratnicami so leksemi s slovanskim korenem in brez pojavitev z drugimi ponami *rob*, *platno*, *obsušalka* ter večbesedna *cunja za obrisati*, s prevzetimi (romanskimi) pa *kanavača* in *štraca za brisati*. Kot starinski in vedno kot dvojnični so v gradivu označeni naslednji leksemi: *brisač* v T120, *hantuh* v T329 in *otirač* v T345.

2. Morfološka analiza

brisa < *brys-a ← *brys-a-ti 'drgniti' ← **br̥s-nq-ti* 'otreti, obrisati'

brislja < *brys-ǫl-a

brisača < *brys-a-č-a

brisačka < *brys-a-l-čk-a (S ≥ š v T016, T017, T020, T021, T023, T025, T026, T027, T028, T033, T034, T036, T037, T038, T040 in T415)

brisovalka < *brys-ov-a-l-čk-a

brisač < *brys-a-č-b

brisanica < *brys-a-n-ic-a

brisanika < *brys-a-n-čk-a

brisanica < *brys-a-l-čn-ic-a

brisačnik < *brys-i-l-čn-a

- brisnica** < *brys-ɸn-ic-a
brisar < **brys-ar'-ɸ*
obrisač < **o(b)-brys-a-č-ɸ* ← **o(b)-brys-a-ti* ← **ob-* 'ob, pri, okoli' + *brys-a-ti
obrisača < **o(b)-brys-a-č-a*
obrisalka < **o(b)-brys-a-l-ɸk-a*
obrisnica < **o(b)-brys-ɸn-ic-a*
obrisovalka < **o(b)-brys-ov-a-l-ɸk-a* ← **o(b)-brys-ov-a-ti* ← **o(b)-brys-a-ti*
tirača < *tir-a-č-a ← *tir-a-ti 'treti, drgniti, meti' ← *terti *trɸq 'treti, drgniti, meti'
otirač < **o(b)-tir-a-č-ɸ* ← **o(b)-tir-a-ti* ← **ob-* 'ob, pri, okoli' + *tir-a-ti
otirača < **o(b)-tir-a-č-a*
obsušalka < *obɸ-suš-a-l-ɸk-a ← *obɸ-suš-a-ti ← *obɸ-suš-i-ti ← *obɸ 'ob, pri, okoli' + *suš-i-ti 'sušiti' (← *sux-ɸ 'suh, ne moker')
ročnik < *rɸč-ɸn-ik-ɸ ← *rɸk-a 'roka'
ručnik < *(*ručnik*)-ɸ ← hrv. *ručnik* 'brisača' (< *rɸč-ɸn-ik-ɸ)
rob < *rɸb-ɸ 'rob, krpa, cunja'
antvelja < *(*antvelj*)-a ← srvnem. *hanttwehele* 'brisača'
antlja < *(*antlj*)-a < *(*xantila*) ali *(*xanttwehelj*)-a ← stvnem. *hantila* 'brisača' ali srvnem. *hanttwehele* 'brisača'
HantUH < *(*xantux/ xantox/xantax/xantix*)-ɸ ← srvnem. *hanttuoch*, nem. *Handtuch* 'brisača', v koroških in tirolskih nem. nar. *-tuch* > *-tach* in *-təch*, tudi *-tig*; ločevanje med različnimi odrazi zaradi vokalne redukcije v slovenskih narečjih ni vedno možno (H ≥ Ø v T001, T002, T003, T004, T020, T031, T036, T039, T041, T042, T043, T044, T045, T046, T047, T048, T049, T050, T051, T263, T332, T333, T334, T335, T336, T338, T339, T341, T342, T352, T354, T355, T358, T359, T364, T365, T366, T367, T369, T383, T384; U ≥ o v T049, T055, T328, T338, T339, T341, T347, T358, T365, T366, T379, T384; U ≥ a v T001, T002, T003, T004; U ≥ i v T386; U ≥ Ø v T029, T042; izglasni -H ≥ -f v T347);
antha < *(*antux/antox/antax/antix*)-a
šugaman < *(*šugaman*)-ɸ ← it. *asciugamano* 'brisača'
šujeman < *(*šujeman*)-ɸ ← furl. *suieman* 'brisača'
taVaja < *(*tavaj*)-a ← furl. *tavaie*, ben. it. *tavaia* 'brisača' (V ≥ b v T090)
kanavača < *(*kanavač*)-a ← furl. *canevace*, it. *canovaccio* '(kuhinjska) krpa, cunja'
cunja za obrisati < *cuñ-a za *o(b)-brys-a-ti* ← *cuñ-a, etimološko nejasno + *za 'za' + **o(b)-brys-a-ti*
štraca za brisati < *(*štrac*)-a za *brys-a-ti* ← ben. it. *strazo* 'cunja, capa; krpa' + *za 'za' + *brys-a-ti 'drgniti'
bula, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Na karti so leksemi s slovanskimi koreni kartirani z izhodiščnim polnim osnovnim znakom, prevzeti pa s praznim.

Kot enkratnici sta kartirana leksema *rob* v T353 in *kanavač* v T063.

Kot enkratnice z *-bris-* so kartirani leksemi *brisanica* v T076, *brisanika* v T100 in *brsilna* v T186.

Kot enkratnica s *tir-* je kartiran leksem *tirača* v T305.

Kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *brisača* v T117, T136, T341, T346 in T386, *brislja* v T189 in T263, *obrisač* v T370, *otirač* v T334, *antlja* v T207, T208, T263 in T321, *antvelja* v T103 in T264 ter *frotirka* v T191 (le kot dvojnica, ki označuje vrsto brisače).

Kot opisni poimenovanji sta kartirana odgovora *štraca za brisati* v T137 in *cunjja za obrisati* v T162.

Kot nerelevanten odgovor je kartiran leksem *brisalnik* 'za kuhinjsko posodo' v T160.

4. Uporabljena dodatna literatura

Furlan 2013; Kenda-Jež 2015; Pliško 2009; Smole 1999; Striedter-Temps 1963

5. Primerjaj

SLA: V109.01 *cunjja* (2/52); OLA: 1685; ALE 234; SDLA-SI: /; ALI: /; ASLEF: /; HJA: 1553; ÚMNyA: /

6. Etnološka osvetlitev

Brisača je navadno pravokoten ali kvadraten kos tkanine za brisanje telesa, ust (servieta iz blaga) ali posode (krpa za posodo). Brisače so poznali vsaj že v 15. stoletju. Na panonskem območju in na Gorenjskem so imeli posebne vezene brisače, okrašene tudi s čipko in obešene na opaznem mestu. Do 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja so uporabljali za brisanje obraza in rok predvsem platnene brisače. Sredi 20. stoletja so prišle v rabo bombažne, zlasti vpojne *frotirke* za brisanje telesa in gosto tkane brisalne krpe z vtkanimi karo vzorci ali natisnjenim okrasjem. Posebej priljubljene so bile bombažne vrečke za pralni, ki jih je bilo mogoče po šivih razparati in so gospodinje iz njih dobile brisalne krpe ali brisače ipd.

Prim.: Koren 1964; Makarovič 1981; SEL 2004

7. Skica

